

ОЛЕКСАНДРА ВЛАДИСЛАВІВНА ГОЛОВКО,

кандидат історичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра соціальних та економічних дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>,
e-mail: golovkoav2017@gmail.com

ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Дослідження присвячено аналізу сучасної волонтерської діяльності в Україні з точки зору історичного розвитку цього суспільного явища і ретроспективі змін у законодавчій базі щодо регулювання волонтерської діяльності. Актуальність дослідження обумовлена тим, що волонтерська діяльність у сучасній Україні, по-перше, досить молоде явище, яке виникло тільки після 1991 р. і ще недостатньо вивчене, по-друге, на сьогодні масштаби залучення до різноманітної волонтерської діяльності – це понад 80 % серед громадян України, що теж вимагає відповідного наукового аналізу.

Вивчено стан наукової розробки проблем розвитку вітчизняного волонтерства; окреслено коло наукових дискусій щодо різноманітних аспектів волонтерської діяльності; з'ясовано термінологічну базу феномена волонтерства; наведено причини розробки і впровадження законів України щодо волонтерської діяльності; проаналізовано зміни в законодавстві з означеного питання, їх причини. Охарактеризовано основні етапи формування волонтерства в Україні, окреслено знакові події, які вплинули на його розвиток. Події 2014–2023 рр., пов'язані з військовою агресією РФ проти незалежної України, дали поштовх формуванню потужного елемента громадянського суспільства – волонтерської діяльності. Унікальність і відмінність українського волонтерського руху від світових практик полягає в тому, що становлення волонтерської діяльності значно випереджало процес розробки законодавчої бази, яка регулює це явище. Формування волонтерства в Україні відбувалося завдяки ініціативі громадян і потребувало законодавчого оформлення вже існуючих волонтерських практик. Зміни в законодавстві України щодо волонтерської діяльності були обумовлені перебігом воєнних дій і залученням до волонтерської діяльності значної кількості населення України, розширенням кола проблем, вирішенням яких займалися волонтерські організації.

Ключові слова: волонтер, волонтерська діяльність, волонтерський рух в Україні, патріотичне волонтерство, громадянське суспільство, інституалізація волонтерства, законодавча база щодо волонтерської діяльності.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Сучасні дослідники суспільства – соціологи, правознавці, політологи – вважають волонтерський рух дієвим засобом збереження й зміцнення суспільних та загальнолюдських цінностей, можливістю особистісного зростання індивіду шляхом усвідомлення свого власного гуманістичного потенціалу. Сьогодні тема сучасного світового й українського волонтерства надзвичайно поширена і популярна в суспільному дискурсі. На тему вітчизняного волонтерства вже написані й оприлюднені тисячі публікацій у засобах масової інформації, аналітичних дослідженнях, монографіях, наукових виданнях. Але попри значний суспільний резонанс цього явища, його ґрунтовний науковий аналіз лише розпочинається, зокрема відсутні захищені дисертаційні дослідження щодо інституту волонтерства в Україні з 2014 р. і дотепер.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є характеристика окремих історико-правових аспектів становлення і розвитку волонтерського руху в Україні в контексті його належності до інститутів громадянського суспільства. Задля реалізації заявленої мети були поставлені такі завдання: вивчити стан уваги науковців до проблем розвитку вітчизняного волонтерства; окреслити коло наукових дискусій щодо різноманітних аспектів волонтерської діяльності; з'ясувати термінологічну базу феномена волонтерства як складової частини громадянського суспільства; розкрити причини розробки і впровадження законів України щодо волонтерської діяльності; проаналізувати зміни в законодавстві з означеного питання, їх причини; визначити основні етапи формування волонтерства в Україні; окреслити знакові події, які вплинули

на його розвиток; довести, що розвиток волонтерського руху в Україні відбувається унікальним, неподібним до світових практик шляхом.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. На світоглядному, філософсько-правовому рівні це дослідження ґрунтується на основних засадах діалектичного філософського підходу. Застосовувалися загальнонаукові методи, традиційні для таких досліджень, передусім методи логічного пізнання суспільних і правових явищ: аналізу та синтезу, індукції і дедукції, абстрагування та порівняння. Для розуміння розвитку вітчизняного законодавства щодо визначення правових засад волонтерського руху використовувалися можливості системного методу. Особливості методологічної бази цього дослідження зумовлені застосуванням спеціально-наукових методів. Поряд із традиційним як для юридичної науки в цілому, так і для історико-правових досліджень використанням формально-юридичного спеціального наукового методу для аналізу законодавства (зокрема підзаконних нормативно-правових актів) широко застосовувався соціологічний метод, який дозволив відобразити як загально-суспільну роль волонтерського руху в Україні, так і його соціокультурне значення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Джерельна база статті ґрунтується на матеріалах, які оприлюднив Національний інститут стратегічних досліджень (Горелов, Корнієвський, 2015), соціологічних даних щодо розвитку вітчизняного волонтерського руху¹, відомостях, які було розміщено на різноманітних інтернет-порталах. Окрему групу джерел становлять законодавчі та інші нормативно-правові акти, покликані регулювати діяльність волонтерів.

Волонтерство являє собою своєрідний соціальний феномен, притаманний розвиненому суспільству. У його основу покладені ідеї надання безкорисливої соціальної допомоги, безоплатної підтримки незахищених верств населення, активне залучення добровольців до суспільно корисної діяльності з метою подолання суспільних негараздів, наслідків стихійних лих, екологічних, гуманітарних катастроф, соціальних, національних, релігійних конфліктів і протистоянь. У розвинених країнах участь громадян у різноманітних волонтерських програмах і проектах сприймається

як цілком буденне явище. Слід зазначити, що кардинальна відмінність між благодійництвом, меценатством і волонтерством полягає в тому, що для перших двох притаманним є надання коштів або інших матеріальних цінностей задля допомоги нужденним, для останнього – добровільна безоплатна праця заради соціально значущих цілей.

Таким чином, волонтерство як різновид громадської діяльності – це обов'язково неприбуткова діяльність лише на добровільних засадах, що приносить користь (допомагає) або окремій соціальній групі, або суспільству загалом. Також волонтерство послуговується засобом підтримки й піклування соціально вразливих категорій населення і спрямоване на вирішення різноманітних соціальних проблем. Волонтерство також сприяє спілкуванню між членами громад, громадянами держави, допомагає налагодити дієвий діалог між різними верствами населення. Оскільки волонтерська діяльність об'єднує людей різних вікових категорій і соціальних груп, вона також сприяє створенню більш розгалуженої мережі соціальних зв'язків, що так само зміцнює державу загалом.

Волонтерська діяльність набуває особливо важливого значення під час кризових етапів суспільного буття, сприяє зменшенню соціальної напруги шляхом підтримки найбільш вразливих верств населення. Вона може на якийсь час оперативно виправляти недоліки державної соціальної політики завдяки здатності небайдужих громадян швидко відреагувати на виклики та надати ефективну соціальну допомогу, яка відповідає потребам і запитам конкретної людини. Волонтерський рух сприяє поширенню гуманістичних й альтруїстичних ідей та настроїв у суспільстві.

Термін «волонтер» походить з латини – *voluntarius* (фр. *volontaire*, англ. *volunteer*), і у дослівному перекладі українською означає «доброволець», «той, хто бажає»².

Волонтерство в Україні в його класичному вигляді безоплатної добровільної праці сягає корінням у середину XIX ст., а як соціальний інститут і складова громадянського суспільства воно виникло після здобуття незалежності в 1991 р. Умовно процес становлення і розвитку волонтерства в Україні можна поділити на декілька етапів.

I етап (1991–2010 рр.) – зародження і поступовий розвиток. Волонтерство з'являється в

¹ Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку (соціальний проект). URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/a0f8200ae8fac0ea893beb473c055f0e.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

² Волонтерство // Вікіпедія : віл. енцикл. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Волонтерство> (дата звернення: 15.03.2023).

незалежній Українській державі як невід'ємний атрибут демократичного суспільства. Відбувається запозичення і адаптація до вітчизняних реалій європейських та світових традицій волонтерського руху. У цей період волонтерство в Україні не впливає на суспільний розвиток і державні процеси. Воно існує в доволі обмеженій соціальній площині: допомога хворим, нужденним, літнім людям, діяльність у межах релігійних спільнот, поодинокі екологічні акції, участь у декількох міжнародних волонтерських програмах. У 2003 р. Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху»¹.

II етап (2011–2012 рр.) – піднесення волонтерського руху, спричинене проведенням в Україні частини матчів Чемпіонату Європи з футболу. Це була перша в історії незалежної України по-справжньому масова волонтерська діяльність, яка була зорганізована згідно з ustalеними світовими традиціями ретельної підготовки майбутніх волонтерів. У 2011 р. в Україні нарешті ухвалюється закон щодо волонтерської діяльності².

III етап (кінець 2013 р. – 2016 р.) – перетворення волонтерського руху в Україні на інститут громадянського суспільства. Переходу волонтерського руху на якісно новий, вищий рівень сприяла Революція Гідності 2014 р.: протистояння українського, патріотично орієнтованого суспільства і держави, яку уособлював чинний на той момент політичний режим. Буремний 2014 р. став каталізатором швидкого виникнення й поширення в Україні явищ, притаманних громадянському суспільству. На початку зазначеного періоду відбувається становлення й розвиток різноманітних форм і напрямів волонтерської діяльності, якої досі в Україні не існувало, зокрема: армійського (допомога Збройним Силам України і добровольчим батальйонам), пошукового (ро-

зшук загиблих і зниклих безвісти внаслідок військової агресії РФ проти України), допомога вимушеним переселенцям і біженцям із зони АТО і Криму. Волонтерство в Україні стає новою формою громадянської активності. У державі відбувається інституалізація волонтерської діяльності, вдосконалюється її законодавча база, волонтерські організації отримують більше прав, їхня діяльність стає більш регламентованою нормами права.

У 2017–2021 рр. відбулася стабілізація внутрішньої та зовнішньої ситуації в Україні, наша держава вистояла у протистоянні з агресором. Спостерігається цілком закономірне зниження інтересу громадян до того, що відбувається за межами його особистісних, соціальних і родинних інтересів. «Ситуативні» (тимчасові) волонтери і волонтерські організації або припинили свою діяльність, або звели її до мінімуму. Ті волонтерські організації, які залишилися, зосередили свою діяльність переважно на реалізації соціальних, культурних, виховних проєктів. Звісно, що допомога українським військовим і вимушеним переселенцям не залишилася поза їхньою увагою. Початок 2020 – середина 2021 рр., а саме пандемія COVID-19, активізувала діяльність волонтерських і благодійних організацій.

IV етап (з 24 лютого 2022 р. і дотепер) – активізація волонтерського руху, спричинена повномасштабним військовим вторгненням РФ в Україну. Набутий досвід волонтерської діяльності у 2014–2016 рр., наявність законодавчої бази, дієвих механізмів співпраці між волонтерами, армією, органами державної влади призвели до небачених масштабів самоорганізації українських громадян. 24 лютого 2023 р. були оприлюднені результати опитування Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», згідно з якими 71 % опитаних українців долучалися до волонтерської допомоги Збройним Силам України або своїм співгромадянам. Близько 15 % українців допомагали фізичною роботою, 45 % - фінансово систематично, 28 % - фінансово і роботою періодично³.

Слід зазначити, що генезис норм права, які регулюють волонтерську діяльність, почався ще задовго до проголошення Україною незалежності. Аналіз адміністративно-правового забезпечення волонтерської діяльності в

¹ Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 225-р // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-p> (дата звернення: 15.03.2023). Втратило чинність.

² Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 15.03.2023).

³ Більшість українців волонтерять під час війни, 18 % - не планують // Українська правда : сайт. 24.02.2023. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/02/24/253036/> (дата звернення: 15.03.2023).

Україні здійснила дослідниця В. С. Сірко (2018). Вона вважає, що практика безоплатної допомоги нужденним почалася в Київській державі в 996 р. з уведенням Статуту «Про десятини, суди та людей церковних» князем Володимиром Святославовичем. Цим Статутом київський князь Володимир зобов'язав духовенство займатися громадським піклуванням. Задля реалізації цього нововведення було впроваджено новий податок – десятину. Десята частина щорічних прибутків податного населення Київської держави спрямовувалася на утримання монастирів, церков, при яких часто існували різноманітні заклади опіки за нужденними або зазвичай гуртувалися хворі, сироти, каліки. Ними опікувалися ченці й священики. Перші заклади такого типу виникли в IX–X ст. при монастирях – Печерському (Київ), Чернігівському, Лебединському (поблизу Чигирини), Лемківському храмі (біля Овруча). Ця діяльність активізувалася під час воєнних кампаній (Крип'якевич, 1990, с. 318).

Слід зазначити, що, на думку дослідниці О. В. Васильєвої (1994, с. 71), перші відомості щодо допомоги нужденним містяться ще в договорах київських князів Олега (911) та Ігоря (945) з греками, які також окреслювали умови щодо порятунку полонених. Сторони зобов'язувалися викупити одна в одній полонених русичів та греків і повернути їх на батьківщину.

Практика благодійницької, меценатської, волонтерської діяльності в Україні тимчасово зникла на початку XX ст. З утвердженням у 1919 р. на більшості українських територій більшовицької моделі державного устрою припинилося існування громадянського суспільства. У СРСР відбулося ототожнення суспільства і держави. Як зазначають дослідники А. Фурман і М. Підгурська (2014, с. 158), система соціальної допомоги стала виключною прерогативою державних органів влади та управління. Такий підхід до вирішення суспільних завдань призвів до звуження парадигмально-світоглядних меж надання соціальної допомоги. Значна кількість різноманітних видів соціальної підтримки населення, що виникла внаслідок багатовікового еволюційного розвитку, поступово зникла. Радянська держава відмовилася від громадських засад благодійності і запровадила в суспільстві принцип комуністичного забезпечення, згідно з яким кожен нужденний, інвалід, непрацездатний – дорослий чи неповнолітній – міг сподіватися, що держава не дасть йому померти від голоду.

При такому патерналістському підході із соціальної роботи було вилучено будь-яке не-

формальне, співчутливе, поважне ставлення до людей, які потребують допомоги. Крім того, нужденні розглядалися радянською державою як тягар, негативне соціальне явище. В умовах авторитарно-бюрократичного радянського режиму з його тотальним державним контролем над суспільним життям волонтерська діяльність була унеможливленою. Згідно з визначенням О. Паславської (2016, с. 22), в радянській традиції терміни «волонтер», «волонтерський» сприймалися виключно у воєнному контексті для позначення особи, що добровільно вступила на військову службу. Наслідки такого неналежного сприйняття суспільством проблем, пов'язаних із необхідністю патронату над певними індивідами, ми спостерігаємо ще й досі.

Дослідниця історії українського волонтерського руху, співробітниця Українського інституту національної пам'яті, авторка книги «Волонтери: сила небайдужих» Н. Позняк-Хоменко (2020) вважає, що першим досвідом плідної співпраці держави й небайдужих громадян у незалежній Україні було створення в 1991 р. служби під назвою «Телефон Довіри», де разом із професійними психологами працювали волонтери.

З 1992 р. державні установи починають залучати волонтерів для проведення різноманітних суспільних та громадських заходів. На початку 90-х рр. XX ст. виникають громадські організації, метою діяльності яких було об'єднання та координація зусиль зі сприяння розвитку волонтерського руху в Україні (Голуб, 2016).

Як зазначають дослідники громадянського суспільства в Україні, зокрема Т. Лях (2004; 2009), на початку 1990-х – 2000-х рр. до волонтерської діяльності залучалися переважно молоді люди – школярі або студентська молодь.

Безпосереднім поштовхом активізації волонтерського руху в Україні стала Революція Гідності. Восени 2013 р. в Україні починається процес організації акцій масової громадянської непокорності, спричинених нехтуванням державних інтересів країни діями тогочасної влади. Серед різноманітних груп протестувальників, за свідченнями очевидців, сформувалася унікальна для українського соціуму атмосфера взаємодопомоги, підтримки і єдності (Мандебур-Нога, 2016, с. 245).

На початку мирних протестів (кінець 2013 р.) водночас із самоорганізацією київського Майдану навколо нього починають гуртуватися громадяни з чітко визначеною метою діяльності: надання різнобічної підтримки протестувальникам, забезпечення їх найнеобхіднішими –

їжею, водою, ліками, засобами гігієни, теплими речами тощо. Це був час набуття небайдужими громадянами досвіду волонтерських практик.

На Майдані у 2013–2014 рр. стихійно сформувалася унікальна, не керована зверху схема сучасного українського волонтерства: громадяни, громади та спільноти надавали продукти, речі, кошти волонтерам, які передавали й закуповували все необхідне для сотен майдану, а згодом – добровольчим батальйонам.

Подальший перебіг протестних акцій, періодичні загострення ситуації й загальна атмосфера напруженості і тривожності сприяли згуртуванню однодумців. Міжособистісні зв'язки, які встановлювалися й напружувалися в перші тижні та місяці майданного протистояння, переросли у тривалу співпрацю. Джерелом формування певного напрямку сучасного українського волонтерського руху була активна громадянська позиція конкретного активіста – фундатора цієї течії. Як приклад можна навести Ф.О.Н.Д (Фонд Оперативної Національної Допомоги) Д. Макарової, днем народження якою вона сама вважає «кривавий День Соборності 2014» (22 січня), коли на вулиці Грушевського в Києві з'явилися перші загиблі. Д. Макарова разом з близькими та друзями почала надавати допомогу сотням самооборони Майдану¹.

Початок 2014 р. в Україні продемонстрував наявність розбалансованості у взаємодії органів державної влади між собою, неспроможність державних установ своєчасно відреагувати на ситуації військового втручання, невиконання державою покладених на неї зобов'язань щодо забезпечення соціальної безпеки населення. До того ж відчувався значний дефіцит ефективних управлінських рішень, спостерігалася неефективність системи забезпечення Збройних Сил України. Саме це і стало основними причинами стрімкого поширення волонтерського руху в країні.

Події весни 2014 р., втручання РФ у внутрішній перебіг українських подій, численні провокації, які влаштовували прибічники «руського миру», сприяли виникненню особливого феномена патріотичного волонтерства. Передусім воно з'явилося у прикордонних з країною-агресором (РФ) зонах конфлікту – Харківській, Дніпропетровській та Запорізькій областях (Мандебура-Нога, 2016, с. 246).

¹ Беларус А. Волонтер Диана Макарова: «Мы все железные. Мы уже научились не плакать, не рыдать, не бытаться в истерике» // ЦЕНЗОР.НЕТ : сайт. 14.09.2014. URL: <http://censor.net.ua/resonance/302369> (дата звернення: 15.03.2023).

Для цих областей події весни 2014 р. стали відправною точкою пробудження відчуття належності до української нації.

Згідно із твердженням М. Матяш, армійське волонтерство з'являється в Україні навесні 2014 р. Воно не було пов'язане із традиційною волонтерською діяльністю як невід'ємною складовою Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Його характерною особливістю стала національно-патріотична спрямованість².

У травні 2014 р. виникає унікальний волонтерський проєкт «Повернись живим», спрямований на забезпечення нагальних потреб української армії. Роком поспіль, навесні 2015 р., він стає підґрунтям для створення Міжнародного благодійного фонду «Повернись живим». Влітку 2015 р. координатор проєкту В. Дейнега зазначив: «Ми вибираємо військових, які виконують найскладніші завдання і знаходяться в зоні максимального ризику. На даний момент: позиції під Щастям, Станицею Луганською, Артемівськом, Горлівкою, Донецьком, Авдіївкою, Волновахою, Маріуполем, працюємо з тими, кому наші тепловізори врятують життя вже найближчої ночі»³. Станом на 2016 р. волонтери цієї організації забезпечили військовослужбовців різноманітними приладами та спорядженням на суму понад 51,5 млн грн (Панькова, Касперович, Іщенко, 2016).

На відміну від 2014 р., коли волонтерська ініціатива надходила безпосередньо від простих громадян, у 2015 р. до волонтерських практик вже приєднується «великий бізнес» у формі надання спонсорської допомоги військовим підрозділам, підтримки вимушених переселенців всередині країни, підтримки ветеранів та інвалідів АТО (Баковецька, 2020). Починають установлюватися зв'язки між авторитетними представниками громад, бізнесменами, політиками, волонтерами та ветеранами. Така ситуація могла стати істотним чинником

² Матяш М. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом // УКРІНФОРМ : сайт. 14.10.2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvoavise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html> (дата звернення: 15.03.2023).

³ Віталій Дейнега про вигорання, звільнення військових і донати. Велике інтерв'ю // Медіа великих історій : сайт. 04.11.2021. URL: <https://media.zagoriy.foundation/speczproyekty/vitalij-dejnega-pro-vygoryannya-zvlnennya-vijskovyh-idonaty-velyke-intervyu/> (дата звернення: 15.03.2023).

формування внутрішньої і навіть зовнішньої політики, що стало однією з причин вдосконалення законодавчої бази волонтерського руху.

Законодавчу базу волонтерської діяльності в нашій державі становлять: Конституція України, закони, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також інші нормативно-правові акти. Слід зазначити, що розвиток громадянського суспільства в Україні, зокрема волонтерського руху як його складової, випереджає формування нормативно-правової бази в цій галузі. Так, волонтерська діяльність у країні вже існувала, а перший акт, що регулював її, з'явився лише у квітні 2003 р., коли Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження «Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху»¹. Але в серпні 2005 р. це розпорядження втратило чинність на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 753². Координаційну раду з питань розвитку та підтримки волонтерського руху було ліквідовано, що, як видається, негативно позначилося на вітчизняному волонтерстві.

У грудні 2003 р. постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг³. Згідно з ним волонтерська діяльність провадиться за такими напрямками: надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю чи станом

здоров'я, відсутність житла або роботи, наслідки стихійного лиха, катастроф тощо); надання соціальних послуг дітям та молоді, що перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з інвалідністю, хворобою, сирітством, безпритульністю, малозабезпеченістю, конфліктами і жорстоким ставленням у сім'ї. Координацію волонтерської діяльності здійснюють Мінпраці та Держкомсім'ямолодь України.

Оскільки Україна стала однією з країн, на території якої повинен був відбутися Чемпіонат Європи з футболу у 2012 р., постала нагальна потреба законодавчого врегулювання волонтерської діяльності в Україні. 15 травня 2011 р. набув чинності Закон України «Про волонтерську діяльність», який визначив відносини, пов'язані з організацією і проведенням волонтерської діяльності в Україні⁴.

У 2015 р. закони щодо волонтерської діяльності зазнали змін, доповнень, уточнень, що було зумовлено практикою стихійного і масового розвитку волонтерського руху. У березні того ж року було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності»⁵. Законом, зокрема, було скасовано необхідність надання певним громадським об'єднанням статусу волонтерських організацій; передбачено здійснення волонтерської діяльності в зоні проведення антитерористичної операції (проведення бойових дій); закріплення надання одноразової грошової допомоги сім'ям волонтерів, які загинули під час проведення антитерористичної операції, а також волонтерам, які отримали поранення; врегульовано питання добровільного страхування волонтерів, укладання договорів на провадження волонтерської діяльності лише за бажанням; визначено, що діти віком від 14 років можуть займатися волонтерською діяльністю за згодою батьків.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 556 було затверджено Порядок надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської

¹ Про утворення Координаційної ради з питань розвитку та підтримки волонтерського руху : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.04.2003 № 225-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225-2003-р> (дата звернення: 15.03.2023). Втратило чинність.

² Про ліквідацію деяких комісій, рад та робочих груп, утворених актами Кабінету Міністрів України, і визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.08.2005 № 753 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2005-п> (дата звернення: 15.03.2023).

³ Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.12.2003 № 1895 // Урядовий портал : офіц. сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/3680671> (дата звернення: 15.03.2023).

⁴ Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 15.03.2023).

⁵ Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності : Закон України від 05.03.2015 № 246-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19> (дата звернення: 15.03.2023).

діяльності¹, а постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 604 – Порядок виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, бойових дій та збройного конфлікту².

Також у травні 2015 р. було видано наказ Міністерства соціальної політики України, яким відбулося затвердження Положення про Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України³. У серпні 2015 р. видано постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності»⁴. У 2016 р.

¹ Про затвердження порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 556 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-п> (дата звернення: 15.03.2023).

² Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та/або іншої країни проти України, бойових дій та збройних конфліктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 604 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-п> (дата звернення: 15.03.2023).

³ Про затвердження складу Ради з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України : Наказ М-ва соц. політики України від 10.12.2015 № 1196 // Міністерство соціальної політики України : офіц. сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/500> (дата звернення: 15.03.2023).

⁴ Про затвердження порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 556 // БД

Указом Президента України було затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., яка передбачала стимулювання волонтерської діяльності, зокрема роботу над участю України в Європейській конвенції про довгострокову волонтерську службу. У вересні 2021 р. у зв'язку із закінченням терміну дії вищезазначеного Указу була затверджена Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр.⁵

Всі зазначені вище заходи були розраховані на регулювання волонтерської діяльності і мали на меті «вбудувати» її в систему державного управління.

Дослідник громадянського суспільства в Україні М. Лациба (2014, с. 12) вважає, що вказаними нормативно-правовими актами були запроваджені європейські стандарти законодавства для неурядових організацій. 2015 рік став роком «позитивної еволюції, що дала свої результати»: еволюції відносин влади і держави; еволюції умов, у яких існувало громадянське суспільство в Україні.

У середині 2015 р. спостерігається часткове затухання волонтерської діяльності, що пояснюється такими чинниками: укладання Мінських угод, стабілізація лінії фронту, укріплення Збройних Сил України, формування військово-цивільних адміністрацій у прифронтових областях.

Наступна хвиля зростання волонтерської активності в Україні пов'язана з початком повномасштабного військового вторгнення РФ на територію нашої країни. У лютому-квітні 2022 р. сотні тисяч людей, навіть тих, які традиційно були осторонь волонтерських практик, почали добровільно допомагати Збройним Силам України та співгромадянам в організації опору російській агресії. Основна волонтерська діяльність на початковому етапі війни полягала в організації різноманітної допомоги постраждалим, евакуації та розміщенні мільйонів вимушених переселенців. Люди діяли емоційно, ситуативно, часто без офіційних документів, довідок, дозволів. Така

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-п> (дата звернення: 15.03.2023).

⁵ Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 07.09.2021 № 487/2021 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021> (дата звернення: 15.03.2023).

стихийна соціальна мобілізація допомогла в перші місяці російського вторгнення.

Сьогодні добровольчі організації значною мірою компенсують неповні інституційні можливості держави у сферах: матеріально-технічного забезпечення бійців на фронті; надання медичної допомоги пораненим та постраждалим; матеріальної підтримки та психологічної допомоги вимушеним переселенцям у тилу.

За даними опитування, проведеного у вересні 2014 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», третина жителів України переказувала кошти безпосередньо на рахунки армії, а ще чверть надавала їй допомогу через волонтерські організації (Резнік, 2019).

Згідно з опитуванням, яке проводилося Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова з 23 лютого по 1 березня 2023 р., серед державних та суспільних інститутів громадяни України більше всього довіряють Збройним Силам України (96 %) і волонтерським організаціям (88 %) ¹. Слід зауважити, що це найвищий показник рівня довіри громадян України до інституту волонтерства за усі роки незалежності нашої країни.

Унікальний український волонтерський досвід 2014–2023 рр. об'єднав різні верстви населення. Слід зазначити, що в новітній історії України не було подій такого масштабу, які б сприяли залученню до волонтерського руху громадян різних вікових категорій (від школярів молодших класів до літніх людей) та соціальної належності.

ВИСНОВКИ. Однією з головних рис українського волонтерства є його висока мобільність, оперативність, зразково вибудована логістика. На окрему увагу заслуговує кмітливість українських волонтерів – розмаїття способів, видів, форм волонтерської активності, варіантів отримання коштів. Перелік засобів, до яких вдаються волонтери, на нашу думку, свідчить про високий рівень креативності української нації, її підприємницьку вдачу та господарність – риси, які були незатребувані державою протягом майже 100 років і які проявили себе тільки в умовах кризи – військової і державної. За загальними оціночними

даними, в Україні існує сотні, якщо не тисячі, волонтерських груп. Але в будь-якому разі це тимчасовий вихід із ситуації, що склалася із забезпеченням української армії, адже громадські організації не повинні виконувати і підміняти функції держави.

Поступово відбуваються процеси певної інституалізації волонтерського руху та його включення до соціальних процесів на більш постійній основі. Ті люди та структури, які намагаються зробити свою діяльність системною, набувають формального статусу, що дозволяє розширити можливості співробітництва з урядовими структурами та міжнародними організаціями, наймати співробітників на платній основі тощо.

Сучасний український волонтерський рух суттєво відрізняється від закордонного. Незважаючи на широке використання поняття «волонтерський рух», в Україні йдеться переважно про групи волонтерів, які не перетворюються на великі громадські об'єднання з добре узгодженою й скоординованою груповою діяльністю. Українське волонтерство являє собою безпрецедентний феномен спонтанної діяльності небайдужих громадян без певного організаційного та перспективного плану.

На відміну від традиційного волонтерства, українське утворилося не як допоміжний до державних структур елемент, а як таке, що багато в чому ці структури замінило. У 2014–2015 рр. волонтерські групи взяли на себе такі важливі державні інституційні функції, як забезпечення армії, вивезення з зони бойових дій поранених, їх лікування та забезпечення ліками, доглядом, організація вивезення мирних громадян із зони бойових дій та турбота про переселенців. З 24 лютого 2022 р. волонтерський рух в Україні не просто посилювався, а набув небачених раніше масштабів. Не буде перебільшенням припущення, що майже все населення України, усіх вікових груп та соціальних прошарків у тій чи іншій формі взяло участь у волонтерській діяльності, спрямованій на перемогу нашої країни над підступним і жорстоким агресором.

Усі роки існування волонтерського руху населення України стабільно називає волонтерів у першій трійці тих, кому довіряє найбільше.

Таким чином, волонтерство в Україні стало виразним показником формування і становлення громадянського суспільства. Цей інститут сформувався не внаслідок реформ, запроваджених «згори», за почином держави, а в результаті ініціативи громадян, їх свідомості й

¹ Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий-березень 2023 р.) // Разумков центр : сайт. 15.03.2023. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 15.03.2023).

патріотизму. На сучасному етапі він не лише є невід'ємною складовою героїчної боротьби українського народу проти російської агресії, а й трансформується в інститут громадських активістів у різних галузях соціального буття в Україні, самодіяльну й ініціативну силу, яка відіграє важливу роль у становленні громадянського суспільства. Останнє ж, як відомо, є вирішальним чинником формування правової держави в Україні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Баковецька О. Волонтерський рух в Україні на сучасному етапі розвитку. *Літопис Волині*. 2020. Вип. 23. С. 37–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.06>.
2. Васильєва О. В. З історії милосердя. *Соціальний захист*. 1994. № 4. С. 71–72.
3. Голуб В. Л. Волонтерська діяльність в системі взаємовідносин держави та суспільства : дис. ... канд. наук із держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2016. 247 с.
4. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2015. 36 с.
5. Крип'якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1990. 520 с.
6. Лациба М. Розвиток відносин між владою та суспільством в Україні: від еволюції до революції // Громадянське суспільство України: сучасний стан і перспективи впровадження європейських стандартів взаємодії з державою : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (12 груд. 2013 р.) / упоряд. В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк ; за заг. ред. О. А. Корнієвського. Київ : НІСД, 2014. С. 12–17.
7. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен. *Проблеми педагогічних технологій*. 2004. Вип. 34. С. 139–144.
8. Лях Т. Соціально-педагогічна діяльність студентських молодіжних груп : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 22 с.
9. Мандебура-Нога О. С. Волонтерство як нова форма громадської активності в Україні // Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / авт. кол.: М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. С. 243–278.
10. Панькова О., Касперович О., Іщенко О. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблематика та перспективи. *Український соціум*. 2016. № 2 (57). С. 25–40.
11. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерства в Україні (історико-правове дослідження). *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 4 (8). С. 22–28.
12. Позняк-Хоменко Н. Волонтери: сила небайдужих. Тернопіль : Джура, 2020. 103 с.
13. Резнік О. Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2019. 288 с.
14. Сірко В. С. Адміністративно-правове забезпечення волонтерської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2018. 23 с.
15. Фурман А. В., Підгурська М. В. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 174 с.

Надійшла до редакції: 19.03.2023

Прийнята до опублікування: 05.04.2023

REFERENCES

1. Bakovetska, O. (2020). Volunteer movement in Ukraine at the present stage of development. *Chronicle of Volyn*, 23, 37-41. <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2020.23.06>.
2. Furman, A. V., & Pidhurska, M. V. (2014). *History of social work*. TNEU.
3. Holub, V. L. (2016). *Volunteer activity in the system of relations between the state and society* [Candidate dissertation, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine].
4. Horelov, D. M., & Korniiievskiy, O. A. (2015). *Volunteer movement: world experience and Ukrainian civil practices*. NISD.
5. Krypiakievych, I. (1990). *History of Ukraine*. World.
6. Latsyba, M. (2013, December 12). *Development of relations between the government and society in Ukraine: from evolution to revolution* [Conference presentation abstract]. International scientific and practical conference "Civil society of Ukraine: current state and prospects for implementation of European standards of interaction with the state", Kyiv, Ukraine.
7. Liakh, T. (2009). *Social and pedagogical activities of student youth groups* [Candidate thesis, Luhansk].
8. Liakh, T. L. (2004). Volunteering as a social phenomenon. *Problems of Pedagogical Technologies*, 34, 139-144.

9. Mandebura-Noha, O. S. (2016). Volunteering as a new form of public activity in Ukraine. In M. I. Mykhalchenko et al., *Transformation of political institutions of Ukraine: problems of theory and practice* (pp. 243-278). Kyiv.
10. Pankova, O., Kasperovych, O., & Ishchenko, O. (2016). The development of volunteer activity in Ukraine as a demonstration of civil society social resources activation: specificity, problems and perspectives. *Ukrainian Society*, 2(57), 25-40.
11. Paslavskaya, O. (2016). The formation and development of the volunteer movement in Ukraine (historical and legal research). *Actual Problems of Law*, 4(8), 22-28.
12. Pozniak-Khomenko, N. (2020). *Volunteers: the power of those who care*. Dzhura.
13. Reznik, O. (2019). *Sociological dimensions of civil society in Ukraine*. Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine.
14. Sirko, V. S. (2018). *Administrative and legal support of volunteer activity in Ukraine* [Candidate thesis, Odesa State University of Internal Affairs].
15. Vasylieva, O. V. (1994). From the history of mercy. *Social Protection*, 4, 71-72.

Received the editorial office: 19 March 2023

Accepted for publication: 5 April 2023

OLEKSANDRA VLADYSLAVIVNA HOLOVKO,

*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Social and Economic Disciplines;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>,
e-mail: golovkoav2017@gmail.com*

VOLUNTEERING IN UKRAINE: HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS

The study is devoted to the analysis of modern volunteer activity in Ukraine in terms of the historical development of this social phenomenon and a retrospective of changes in the legislative framework for regulating volunteer activity. The relevance of the study is due to the fact that volunteer activity in modern Ukraine is, firstly, a fairly young phenomenon that emerged only after 1991 and is still insufficiently studied, and secondly, today the scale of involvement in various volunteer activities is more than 80 % among Ukrainian citizens, which also requires appropriate scientific analysis.

The state of academic research on the national volunteering development has been studied; the range of scientific discussions on various aspects of volunteering has been outlined; the terminological basis of the volunteering phenomenon has been clarified; the reasons for the development and implementation of Ukrainian laws on volunteering have been given; changes in legislation on this issue and their reasons have been analysed. The main stages of the volunteering development in Ukraine have been analysed, and significant events that influenced its development have been outlined.

The events of 2014–2023 related to the military aggression of the Russian Federation against independent Ukraine have given rise to the formation of a powerful element of civil society that is volunteerism. The uniqueness and difference of the Ukrainian volunteer movement from global practices is that the development of volunteer activity was far ahead of the process of developing a legislative framework that regulates this phenomenon. The formation of volunteering in Ukraine was driven by the initiative of citizens and required legislative formalisation of existing volunteer practices. The changes in the Ukrainian legislation on volunteering were caused by the ongoing military operations and the involvement of a significant number of Ukrainians in volunteer activities, as well as the expansion of the range of problems addressed by volunteer organisations.

Key words: *volunteer, volunteer activity, volunteer movement in Ukraine, patriotic volunteering, civil society, institutionalization of volunteering, legislative framework for volunteer activity.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Головка О. В. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.01>.

Citation (APA): Holovko, O. V. (2023). Volunteering in Ukraine: historical and legal aspects. *Law and Safety*, 2(89), 9–18. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.01>.